HASAN-I SABBÂH VE HAŞÎŞÎLER*

Laurence LOCKHART**
Çev. Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ***

---

* Bu yazı, Laurence Lockhart'ın "Hasan-i Sabbāh and the Assassins" başlığı altında, *Bulletin of the School of Oriental Studies* [V (1928-30), s. 675-696]'de çıkan makalesinin çevirisidir. Faydalı olacağı mülâhazasıyla, yazıya kimi yerlerde, açıklamak ve düzeltmek amacıyla, tarafımızdan, bazı notlar ilâve edilmiş; ayrıca, dipnotlardaki kimi bibliyografya eksiklikleri köşeli parantez içinde tamamlanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, kimi şahıs (Hûlâgû, Mengü vb.) adlarının imlâsında dilimizdeki söyleniş tarzına uyulmuş ve bazı Farsça yer adlarının (Sîmyâr, Gāzer Hân, Enbec vb.) yazılımında da aslî ve daha doğru telaffuz şekilleri esas alınmıştır. Uzun bir zaman dilimi içerisinde, özenle hazırladığımız bu yazının, konuya ilgi duyanlara yararlı olacağını ümit ediyoruz.

Bilindiği üzere, uzun bir zaman dilimi içinde Batı'da ve İslâm ülkelerinde (Mısır, Suriye, İran, Türkiye, Pakistan, vb.), konu ile ilgili, kitap ve makale olarak, sayısız yayın yapılmıştır. Yeri gelmişken bunlardan kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. Batı'da bu konuda klâsikleşmiş ilk çalışmalardan birini Joseph von Hammer (Stuttgart-Tübingen 1818; eserinin Fransızca (Paris 1833) ve İngilizceye (London 1835) çevirileri de vardır) yapmıştır. Uzun bir aradan sonra, doğrudan doğruya Hasan-ı Sabbâh, Alamût, Haşîşîler ve İsmâ'îliyye ile ilgili olarak, başta, bir İsmâ'îliyye uzmanı olan W. Ivanow olmak üzere, Freya Stark, Marshall G. S. Hodgson, Peter Willey, Bernard Lewis, Enno Franzius, Farhad Daftary, Anthony Campbell, Jean-Claude Frère, Edward Burman vb. ilim adamları dikkate değer yayınlar yapmışlardır. Ayrıca, bu hususta İslâm ülkelerinde zikre değer yayın yapanlar arasında Ârif Tâmir, Mustafa Gālib, Ömer Ebü'n-Nasr, Jawad al-Muscati, Minûçihr-i Sütûde, Kerîm Kişâverz, Shaykh Muhammad Iqbal gibi bilim adamlarını sayabiliriz. Ülkemizde bu konuda yayınlanmış olan kitaplar şunlardır: Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1999, s. 495-577 ve tür. yer.; Ebüzziyâ Tevfîk, *Hasan b. Sabbâh*, İstanbul 1300; Ömer Rıza Doğrul, *Hasan Sabbah'ın Cennet Fedaîleri*, İstanbul 1975; Bernard Lewis, *Haşîşîler, Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, çev. Ali Aktan, İstanbul 1995, diğer bir çevirisi: Kemal Sarısözen, *Haşîşîler, İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, İstanbul 2005; Amin Maalouf, *Semerkant*, çev. Esin Talu Çelikkan, 3. baskı, İstanbul 1996; Freidoune Sahebjam, *Dağın Şeyhi Hasan Sabbah*, çev. Faik Baysal, İstanbul 1998; Wladimir Bartol, *Fedaîlerin Kalesi Alamut-Tarihî Roman*, çev. Atilla Dirim, Ankara 1998; Harold Lamb, *Yıldızların Efendisi Hayyam-Tarihî Roman*, çev. Suat Kaya, 2. baskı, Ankara 2001; Farhad Daftary, *Muhalif İslâmın 1400 Yılı: İsmailîler-Tarih ve Kuram*, çev. Ercüment Özkaya, Ankara 2001; Corci Zeydan, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Haşhaşîler (İsmâilîler)*, yayına haz. Ahmet Cemil, İstanbul 2002; Ernst W. Heine, *Güvercinin Gerdanlığı Alamut'a Dönüş-Tarihî Roman*, çev Atilla Dirim, Ankara 2002; Faik Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, *İslâm'da Özgürlük Arayışı-3*, 2. baskı, İstanbul 2002; Yaşar Şahin Anıl, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, İstanbul 2003; İsmail Kaygusuz, *Nizarî İsmailî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi, Felsefesi)*, İstanbul 2004. Diğer taraftan, Ahmed Midhat Efendi, M. Şerefeddin [Yaltkaya], M. Şemseddin [Günaltay], Dr. Rıza Nur, M. Fuad Köprülü, A. Zeki Velidi Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, İbrahim Kafesoğlu, Ahmed Ateş, Mehmet Altay Köymen, İbrahim Agâh Çubukçu, Osman Turan, Neşet Çağatay, Yaşar Kutluay, Ethem Ruhi Fığlalı, Ramazan Şeşen, Mustafa Öz, Abdülkerim Özaydın, Mübahat Türker-Küyel, Abdulkadir Yuvalı, Süleyman Tülücü, M. Ali Büyükkara, Nejat Birdoğan, Cihangir Gener, H. Ahmet Özdemir, Kemal Timur gibi bilim adamları, çeşitli kitap ve yazılarında, konu üzerinde bilgi vermişlerdir.

Hasan-ı Sabbâh'ın hayatı, faaliyetleri ve doktrini hakkında geniş kaynakça için, Bernard Lewis ve Farhad Daftary'nin yukarıda kaydettiğimiz eserlerine ilâveten, bizim şu iki çalışmamıza bk. "Ahmed Midhat Efendi'nin *"Süleyman Musulî" (Musullu Süleyman)* Adlı Romanında Hasan-ı Sabbâh

---

ve Bâtınîler'le İlgili Bilgiler", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14 (1999), s. 25-45 [son zamanlarda bu konuda Kemal Timur tarafından şu yazı yayınlanmıştır: "Süleyman Muslî ve Semerkant Romanlarında Batınîlik ve Hasan Sabbah", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 31 (2006), s. 217-232]; Enno Franzius, "Alamut Kalesi (1090-1092)", çev. Süleyman Tülücü, *EKEV Akademi Dergisi*, c. 2, sy. 2 (Mayıs 2000), s. 77-83; bu konuda ayrıca bk. Mehmed Şemseddin (Günaltay), *(Hurâfâttan Hakîkate)*, *Hurâfeler ve İslâm Gerçeği*, yayına haz. Ahmet Gökbel, İstanbul 1997, s. 161-186; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 71-88; a. mlf., "Alamut", *DİA*, II, 336-337; a. mlf., "Sultan Berkyaruk Devrinde (1092-1104) Bâtınîlerle Yapılan Mücadeleler", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 177-185; a. mlf., "Hasan Sabbâh", *DİA*, XVI, 347-350; a. mlf., "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 12 (Eylül 2002), Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e Armağan, s. 195-207; A. Zeki Velidi Togan, "Alamut", *İA*, I, 289-290; Mustafa Öz, Haşîşiyye", *DİA*, XVI, 418-419.

** Laurence Lockhart (1890–1975): İran tarihi ve coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmış İngiliz oryantalisti. 1890'da Londra'da doğdu ve Güney Afrika'da yetişti. 1913'te Cambridge'de BA ve 1935'de Londra'da the School of Oriental and African Studies'de PhD unvanını aldı. Doktora tezi Nâdir Şâh üzerinedir. 1919-1926 yılları arasında Meksika'da ve 1926-1930 tarihleri arasında da İran'da çalıştı. Kabiliyetli bir fotoğrafçı idi ve İran'la ilgili bir dizi fotoğraf çekti. Emekli olarak 1948'de Buckinghamshire'da ve 1953'te Cambridge'de oturdu, burada 18. yüzyıl İran tarihi üzerinde araştırmalarını yoğunlaştırdı. 1975'te Barrington'da öldü. Bazı çalışmaları basılmamış olan müellifin kimi yazıları çeşitli ansiklopedi, kitap ve dergilerde yayınlanmış bulunmaktadır. Şu iki araştırması kendi alanında, hâlâ önemini korumaktadır: *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly on Contemporary Sources*, London 1938, New York 1973; *The Fall of the Safavī Dynasty and the Afghan Occupation of Persia*, Cambridge 1958. Ayrıca, *Famous Cities of Iran* (London 1939) ve *Persian Cities* (London 1960) adlı eserlerini zikretmemiz gerekir. Hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi için bk. Necîb el-'Akîkî, *el-Müsteşrikūn*, 3. baskı, Kahire 1965, II, 535.

*** Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı.

ÖZET

İran birçok vesilelerle dikkate değer dinsel ilkelere aykırı düşüncelere önayak olan kimseleri (heresiarchs) ortaya çıkardı, bunlardan birkaçı, bu ülke sınırlarının çok ötesine uzanan bir etki icra etti. Bu kimselerin en tanınmışlarından biri, İsmâ'îlî propagandacısı ve kurucusu ve Haşîşîler (the Assassins)'in ilk Büyük Üstadı Hasan-ı Sabbâh'tır.

Hasan M. 1052 veya 1053 yılında Kum'da doğdu. Rey'de ve orada öğrenim gördü. 1076-77'de Mısır'a gönderildi. 1090'da Deylemân'da Rûdbâr Vadisindeki Alamût Kalesini ele geçirdi. Aynı zamanda o, burada bir devlet kurdu ve görüşlerini yaymak için propaganda faaliyetlerine girişti. Kurmuş olduğu Haşîşîler ve Fidâ'îler (Fedâîler) teşkilâtı ile etrafa dehşet saçtı. Bu devlete 1257 yılında Moğollar tarafından son verildi.

Tarafımızdan Türkçeye tercüme edilen bu yazı, Hasan-ı Sabbâh'ın hayatını, Alamût Kalesi'ni ele geçirmesini ve bu bölgede ve Horasan'da kendi görüşlerini yaymak için yaptığı propaganda faaliyetlerini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Hasan-ı Sabbâh, Alamût Kalesi, Haşîşîler, Fidâ'îler, İsmâ'îliyye.*

ABSTRACT

Hasan-i Sabbāh and the Assassins

Persia has on many occasions produced remarkable heresiarchs, several of whom have exercised an influence extending far beyond the boundaries of that country. One of the most notable of these heresiarchs is Hasan-i Sabbāh, the Ismā'īlī propagandist and founder and first Grand Master of the Assassins.

Hasan was born at Qum in A. D. 1052 or 1053. He studied at Ray and there. In 1076-77 he was sent to Egypt. In 1090 he seized the Castle of Alamūt in the Rūdbār Valley in Daylamān. At the same time, he founded a state here and he started propagandist activities for the sake of spreading his own order. He terrorized the surroundings with the organization of Assassins and Fidā'īs, founded by him. This dynasty was brought to an end by Mongols in 1257.

The present article translated by me into Turkish deals with the life of Hasan-i Sabbāh, his seize of the Castle of Alamūt and his propagandist activities for the sake of spreading his own order in these lands and Khorāsān.

Key Words: *Hasan-i Sabbāh, the Castle of Alamūt, Assassins, Fidā'īs, Ismā'īliyya.*

İran birçok vesilelerle dikkate değer dinsel ilkelere aykırı düşüncelere önayak olan kimseleri (heresiarchs) ortaya çıkardı, bunlardan birkaçı, bu ülke sınırlarının çok ötesine uzanan bir etki icra etti. Bu kimselerin en tanınmışlarından biri, İsmâʻîlî propagandacısı ve kurucusu ve Haşîşîler (the Assassins)'in ilk Büyük Üstadı Hasan-ı Sabbâh'tır.

Hasan-ı Sabbâh Kuzey İran'da, Rey'de doğdu; onun tam doğum tarihi bilinmemektedir, fakat, ortaya çıkarılabildiği kadarıyla, doğumu M. 1052 veya 1053 tarihinde idi. Himyerî asıllı[1] olduğunu iddia etmekle beraber, Hasan hem doğuştan hem de yetişmesi itibarıyla bir İranlı idi ve erken yaşlarda Şîʻa'nın Oniki [İmam] Mezhebine [İsnâ 'Aşeriyye] intisap etmişti.

Hasan'ın hayatı ve şahsiyeti ile ilgili hikâyeler ve menkıbeler çok sayıda ve farklıdır. M. 1257'de Alamût Kalesi[2]'nin Moğollar tarafından zaptından sonra buradaki Haşîşîler'e ait kitap ve vesikaların hemen hemen tamamının yok edilmesi dolayısıyla, Hasan hakkındaki malûmatımız, çoğunlukla düşman kaynaklardan elde edilmektedir; iyi niyetle düşünüldüğünde, bu kaynaklar tarafgirlikten uzak değildir. İbnü'l-Esîr, *Târîhu'l-Kâmil*'inde, Hasan'ın sihir, matematik, astronomi ve diğer ilim dallarında kabiliyetli ve mahir olduğunu ifade eder[3].

Bugün biz, Hasan-ı Sabbâh hakkında "dostça" bilgiler denilebilecek sadece tek bir kaynağa sahibiz. *Cihân-güşâ*'nın tanınmış müellifi, 'Alâ'ü'd-Dîn 'Atâ Melik-i Cüveynî'ye hâmisi Hûlâgû Hân tarafından, Alamût'un zaptından sonra, Haşîşîler'in oradaki kütüphanesini incelemesi ve bütün dinî düşüncelere aykırı eserleri yok etmesi emredildiği zaman, o, sadece bir kitabı muhafaza etti. *Sergüzeşt-i Seyyidnâ* isimli bu kitap, Hasan-ı Sabbâh'ın bir biyografisi idi, Cüveynî, tarihinin Hasan ve Haşîşîler'le ilgili olan bölümünü yazarken bu eserden önemli ölçüde faydalandı.

Sergüzeşt'e göre, Cüveynî tarafından iktibas edildiği veçhile, Hasan, bir çocukken, yedi yaşlarından itibaren bilgili bir insan olmaya kesinlikle kararlı, çok okumaya meraklı bir mizaca sahipti. 17 yaşına geldiği zaman, Hasan, Emîr[e]

---

[1] *Sergüzeşt-i Seyyidnâ*'da onun nesebi şu şekilde verilir:
الحسن بن علي بن محمّد بن جعفر بن الحسين الصبّاح الحميرى .

[2] Alamût Kalesi hakkında geniş bilgi için bk. Zekeriyyâ el-Kazvînî, *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-'İbâd*, Dârü Sâdır, Beyrut, ts., s. 301-302; Abdülkerim Özaydın, "Alamut Kalesi", *Türk Kültürü*, sy. 28 (Eylül 1986), s. 53-57; Enno Franzius, "Alamut Kalesi (1090-1092)", çev. Süleyman Tülücü, *EKEV Akademi Dergisi*, c. 2, sy. 2 (Mayıs 2000), s. 77-83 (Çevirenin Notu).

[3] Bk. *Târîhu'l-Kâmil*, Kahire 1301, X, 131: و كان الحسن الصبّاح رجلاً شهماً كافياً عالماً بالهندسة والحساب والنجوم وغير ذلك .

Darrâb[4] isimli bir İsmâʻîlî dâʻîsinin, yani propagandacısının etkisi altına girdi, fakat o, Hasan'ın dinî kanaatlerini önemli ölçüde sarsmayı başarmakla beraber, Hasan Oniki [İmam] Mezhebini terk etmedi ve ciddi bir hastalık geçirdiği dönem sonrasına kadar Yedi [İmam] Mezhebine [Sebʻiyye] girmedi. Bu hadise H. 464 (M. 1071) yılında vuku buldu.

Şimdi, biz, Hasan-ı Sabbâh, ʻÖmer Hayyâm ve Nizâmü'l-Mülk'ün Nîşâpûr'da arkadaş öğrencilerken, bu üç kişiden herhangi birinin, sonradan başarıya ulaştığı takdirde, diğer ikisine yardım edeceğine dair nasıl bir bağlılık yemini yapmış oldukları ile ilgili menkıbeye-çünkü bu, olsa olsa bir menkıbedir-gelebiliriz[5]. Selçuklu Sultânı [Alp] Arslân'ın veziri olarak büyük bir şöhret kazandığı için, Nizâmü'l-Mülk, hayatta başarı gösteren ilk kimse oldu. Rivayet edilir ki, ʻÖmer Hayyâm ve Hasan-ı Sabbâh'ın her ikisi de daha sonra Nizâmü'l-Mülk'e geldiler ve ona yaptıkları yemini hatırlattılar. Sözüne sadık kalarak, Nizâmü'l-Mülk, ʻÖmer Hayyâm'a Nîşâpûr valiliğini teklif etti; bununla beraber, ʻÖmer, "bir filozof ve mânâ (duygu) adamı" olarak, onun yerine bir maaş (emekli aylığı) talep etti, o kendisine ihsan edildi. Sonra Nizâmü'l-Mülk Hasan-ı Sabbâh'a döndü ve ona Rey veya İsfahân valiliğini teklif etti. Gözü daha yükseklerde olan Hasan kabul etmedi, fakat söylendiğine göre, zamanı gelince kendisi Vezir olmak ümidiyle, Sarayda bir memuriyet talep etti.

Profesör Browne, Nizâmü'l-Mülk'ün, hem ʻÖmer Hayyâm hem Hasan-ı Sabbâh'tan çok daha yaşlı bir adam olması dolayısıyla, üç okul arkadaşının yeminiyle ilgili hikâyenin gerçekte hiçbir temeli olmadığını kat'î olarak gösterdi[6]. Mamafih, bu hikâyenin *Sergüzeşt*'te bulunması dikkat çekicidir.

Nîşâpûr menkıbesi hakkında her ne söylenirse söylensin, Nizâmü'l-Mülk'ün Hasan-ı Sabbâh'a yardım ettiği ve ona Sarayda bir memuriyet verdiği hususunda şüphe etmek için hiçbir sebep yoktur. Bununla beraber, otoriteler, daha sonra ne

---

4 Asıl metinde "Durrâb" olarak verilmiştir ki, doğrusu "Darrâb" ("vuran/döğen, döğücü, para basan", bk. F. Steingass, *A Learner's Arabic-English Dictionary*, Beirut 1989, s. 607) olacaktır. Bk. Cüveynî, *a.g.e.* (çev. Mürsel Öztürk), s. 535; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 129; Neşet Çağatay-İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 3. baskı, Ankara 1985, s. 85; Farhad Daftary, *a.g.e.*, s. 378; Abdülkerim Özaydın, "Hasan Sabbâh", *DİA*, XVI, 347 (Çevirenin Notu).

5 *Sergüzeşt*'e göre: خون یکدیگر بخوردند و عهد کردند که از ما هر کدام که بدرجة بزرگ و مرتبة عالی رسد دیگران را تربیت و تقویت کند .

6 Profesör Browne'ın delilleri için onun şu makalesine bk. "Yet More Light on Umar-i Khayyām", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1899, s. 409.

olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürerler; bazıları, Hasan'ın, yeteneklerini kullanarak Sultânı etkilediğini, Nizâmü'l-Mülk'ü Vezir(lik) makamından uzaklaştırmak ve bu makamı bizzat elde etmek için başarısız bir girişimde bulunduğunu öne sürerler. Diğerleri, Nizâmü'l-Mülk'ün, himayesi altında olan kimsenin süratle ilerleme kaydettiğini fark ederek, Hasan'ın kendisinin yerine geçeceği korkusu ile tehlikeyi haber verdiğini ve bir hile ile kasten onu Sultânın gözünden düşürdüğünü ifade ederler. Hasan'ı Saraydan ayrılmaya zorlayan ve eski velinimeti Nizâmü'l-Mülk'ü onun amansız düşmanı hâline getiren bir olayın vuku bulduğu kesinlikle söylenebilir.

Saraydan ayrılmaya zorlanmasından sonra, Hasan İsfahân'da Re'îs Ebü'l-Fadl'ın yanında İsmâ'îlî doktrinini öğrenerek iki yıl geçirdi. Bir gün o, hocasına manidar bir şekilde şöyle dedi: "Sadece güvenilir iki dosta sahip olsaydım, bu hükümdarlığı yıkardım."[7] Bu sözden iyice telâşa kapılan Re'îs Ebü'l-Fadl, Hasan'ın aklından endişe ederek, ona dimağı kuvvetlendirecek özel çorbalar ve uygun yemekler vermek suretiyle deliliğini tedavi etmeye başladı[8]. Onun maksadını anlayarak, Hasan İsfahân'dan ayrılmak için bunu bir fırsat saydı ve sık sık mola vererek Mısır'a doğru yol aldı, M. 1078'de oraya ulaştı.

İsmâ'îlî inançları sebebiyle, Hasan Kahire'de iyi karşılandı ve Fâtımî Halifesi el-Müstansır tarafından büyük ikram gördü. Bazı müellifler tarafından Hasan'ın Halifenin ellerinden birçok hediyeler aldığı, saray maiyetinden bazı insanların (bunu) kıskandığı ve nihayet onu memleketi terk etmeye zorladığı söylenir. Mamafih muhtemelen, Hasan-ı Sabbâh, M. 1080'de İran'a döndü ve daha sonra el-Müstansır ve oğlu Nizâr'ın lehinde "Dâvet-i Cedîde"sini yaymak için baştan başa Horâsân'ı, Mâverâ'ü'n-Nehr'i (Transoxiana) ve hatta, söylendiğine göre, Kâşgar'ı gezip dolaştı.

Hasan, yavaş yavaş etrafına birtakım taraftarlar topladı ve böylece büyük projesini gerçekleştirmek, yani Haşîşîler Mezhebi'ni oluşturmak için esaslardan birini ortaya koydu. Bu Mezhebi kurma fikrinin ilk defa Hasan'ın aklına ne zaman geldiği ve

---

[7] Bk. Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde* [nşr. E. G. Browne, Gibb Memorial Series, Leyden-London 1910], I, 517: اگر دو یار موافق یافتمی این مملکت بَهم بر زدمی . Mîrhând bu sözün biraz farklı bir versiyonunu verir: اگر دو یار موافق داشتمی مملکت این ترکی و روستایی را برهم می زدم .

[8] Yaklaşık yirmi sene sonra, Re'îs Ebü'l-Fadl Alamût'ta Hasan'ı ziyaret ettiği zaman, Hasan ona şöyle dedi: "Hangimiz deliymişiz? Ve hangimizin güzel kokulu içeceklere ve safranla karıştırılmış yiyeceklere ihtiyacı varmış? İki yardımsever arkadaşın yardımını elde edince sözümü nasıl tuttuğumu gördün!"

onun gerçek sebeplerinin ne olduğu, muhtemelen hiç bir zaman tam olarak bilinmeyecektir. Muhtemeldir ki Hasan, Re'îs Ebü'l-Fadl'ı çok korkutan sözü söylediği zaman bu fikrin tohumunu zihnine koydu; onun nedenlerine gelince, şahsî hırs ve düşmanları üzerindeki öç arzusu, her hâlükârda, onların oluşmasında muhtemelen rol oynadı. Hasan'ın attığı bir sonraki adım, bazen zorla, fakat çoğu zaman hile ve aldatma ile, zorlamalarına üs olarak hizmet etmek için birtakım müstahkem yerlerin kazanılması idi. Hasan, Girdkûh ve Türşîz kalelerinin valilerini kendi fikirlerine çekerek başladı; H. 483 (M. 1090) yılında Kazvîn kasabasının 50 mil kadar kuzey-kuzeydoğusunda çok dağlık bir memlekette yer alan Alamût Kalesi önünde göründü.

Menkıbeye göre (ki bu, bazı değişikliklerle, hâlâ bu bölgelerde ağızdan ağza dolaşmaktadır), Hasan, Alamût'a geldiği zaman, Mehdî diye bilinen Valiye "bir öküz-derisi ile kaplı boş alan" için külliyetli miktarda bir para (bunun 3,000 dinar olduğu söylenir) teklif etti. Teklifin kolaylıkla görülür aşırılığından gözleri kamaşan aptal Vali, Hasan'ın şartlarını memnuniyetle kabul etti, bunun üzerine Hasan, bir öküz-derisi bularak onu ince sırımlar hâlinde kesti, onlarla kalenin etrafını çevirmeye başladı. Hasan, daha sonra hak talep etti ve üstelik, onun kendisine teslimini sağladı.

Alamût'tan birkaç mil uzaklıkta bir köy olan Şütürhân'ın Kedhüdâsı, yani Muhtarı, bana hikâyenin biraz farklı bir şeklini verdi. Ona göre, Hasan-ı Sabbâh Alamût'a ilk geldiği zaman orada hiçbir kale mevcut değildi. Kayalığın olağanüstü tabiî sağlamlığının ve onu kuşatan çok dağlık memleketin cazibesine kapılan Hasan, ne pahasına olursa olsun, ona sahip olmaya ve üzerine bir kale inşa etmeye karar verdi. Sonraki adım kayalığın sahibini bulmak ve onunla bir pazarlık yapmaktı; bu, Hasan'ın umduğundan çok daha kolay oldu, çünkü o, sahibi ile görüştüğü zaman onun cahil bir köylü olduğunu anladı. Zeki Hasan, konuşurken, sırtında ağır bir yük taşıyan adamın, onu yere koymayı düşünemeyecek kadar ahmak olduğunu çabuk fark etti. Bunun üzerine Hasan öküz-derisi hilesini düşündü ve onu başarı ile uygulama sahasına koydu.

Hasan'ın Alamût'un sahipliğini ele geçirdiği tarzla ilgili rivayetler farklılık gösterirse de, tarihî delil, orada önceden bir kalenin bulunduğunu gösterir. Kalenin, el-Mütevekkil devrinde, M. 860 yılında[9] Hasan b. Zeyd (veya Zeydân) adlı biri tarafından orijinal bir şekilde inşa edildiği söylenir.

---

[9] Hamdullah Müstevfî (*a.g.e.*, I, 527), Alamût'un inşa edilişi ile ilgili olarak şunu kaydeder:
بفرمان الداعی الی الحق حسن بن زیدان الباقری .

İbnü'l-Esîr[10], Alamût'un tesisini şöyle anlatır: Deylem hükümdarlarından biri, avlanırken, eğitilmiş bir kartalı salıverdi. Kuşu takip ederek onun kalenin yerine konduğunu gördü ve burasının büyük stratejik öneme sahip bir yer olduğunu anlayarak derhal orada bir kale inşa edilmesini emretti. Ve ona 'Aluh Mût' [metinde aynen böyle][11] adını verdi ve bunun anlamı Deylem dilinde "Kartal(ın) Öğretimi"dir[12]. İranlı ve Avrupalı birçok müellifler, ismi "Kartal Yuvası" diye tercüme ettiler, fakat, kalenin mevkii, kesinlikle böyle bir tabiri tamamen hak ederse de, bu izah, Profesör Browne'ın işaret ettiği veçhile, etimolojik sebeplerle haklı görülemez. "Âluh" (آلـه), kartal için güzel Farsçadır, buna karşın "Âmût" (آمـوت), "öğretme, öğretim" veya "öğretmek" anlamına gelen "Âmûht" (آموخت)'un bir lehçe şeklidir.

Tarihçi Hamdullah Müstevfî, (şu) garip gerçeğe dikkat çeker ki, bir kimse Âluh Âmût isminin tamamındaki her harfe Arapçadaki sayısal değerini verirse, toplam 483 olur, bu, gördüğümüz gibi, Hasan-ı Sabbâh'ın (bu) mevkii geçirdiği yıldır[13].

Hasan'ın bir müddet Alamût'ta kendisini gizlediği, M. 1124'te ölüm gününe kadar asla onu terk etmediği, Mezhebinin kurallarını ve talimatını yazmak ve dinî eserler telif etmekle meşgul olduğu söylenir[14].

Bununla beraber, Nizâmü'l-Mülk'ün üzerine gönderdiği bir kuvvete karşı Alamût'u hemen müdafaa etmeye davet edildiği için, Hasan'ın, böyle rahat bir tarzda bütün zamanını geçirmesine izin verilmedi. Bu ordu şiddetle kaleyi kuşattı, fakat Hasan aşırı derecede zarar görmedi ve derhal icat etmiş olduğu korkunç silâhı kullandı. Bu, aşağıda görüleceği gibi, kendilerine sadece isimlerini değil[15], fakat aynı zamanda korkunç şöhretlerini kazandıran, Haşîşîler'in "Fidâ'î"[16] yani "Kendini Feda Eden" diye adlandırılan özel bir vazife ile gönderilmiş görevlisi (emissary) idi. Hasan, tazyikten kurtulmak için, bizzat kuşatan orduya değil, fakat baş düşmanı Nizâmü'l-Mülk'e darbe indirmeye karar verdi. Bunun için bir Fidâ'î gönderildi, o, düşman hatlarını geçtikten sonra, o zaman Nizâmü'l-Mülk'ün bulunduğu yere doğru ilerledi.

---

10 İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, X, 131.

11 Bu, açıkça "Âluh Âmût" (آله آموت)'un yanlış basılmış şeklidir.

12 ومعناه بلسان الديلم تعليم العقاب .

13 ا ل ه ا م و ت

483 = 400 + 6 + 40 + 1 + 5 + 30 + 1

14 E. Blochet, *Le Messianisme dans l'Hétérodoxie Musulmane* [Paris 1903], s. 110.

15 Bk. Bu makalede, s. 222, dipnot 19. Fidâ'îler hakkında ayrıca bk. Tahsin Yazıcı, "Fidâî", *DİA*, XIII, 53 (Çevirenin Notu).

16 Arapçada فدَاوىّ çoğ. فداويّة . Farsça şekli (yukarıda verildiği gibi) فدائى dir.

Tanınmamak için dindar bir sufî kılığına giren Fidâ'î, yaşlı veziri hançerleyerek öldürdü, bu suretle her şeyi karışıklığa atan ve Alamût'un muhasarasına sebep olan ortadan kaldırılmış oluyordu.

Hasan-ı Sabbâh ve Mezhebinin tarihi üzerinde daha fazla bilgi vermeden önce, Mezhebin tertibini kısaca açıklamak ve korkunç Fidâ'îleri ve eğitildikleri tarzı biraz ayrıntı ile anlatmak iyi olacaktır.

Mezhebin başında Baş Dâ'î yani Büyük Üstat ("Dâ'i'd-Du'ât") bulunuyordu, onların en büyüğü, şüphesiz, Hasan-ı Sabbâh'tı. Büyük Üstadın altında birtakım "Büyük Dâ'îler" vardı ki Profesör Browne, tamamen bunları, her biri bir bölgede görevli olan piskoposlara benzetir. Bu "piskoposlar"ın altında sıradan Dâ'îler bulunuyordu. Bütün bu mertebelere Mezhebin (burada şu hususa işaret etmek gerekir ki, hakikî doktrin bakımından onunla, mutat olan İsmâ'îlî Mezhebi arasında muhtemelen az bir fark vardı veya hiçbir farklılık yoktu) doktrin ve sırları tamamıyla öğretilmişti. Dâ'îlerin altındakiler Refîkler ("Yoldaşlar") ve Lâsikler ("Taraftarlar")'di, (bu) iki derecedekilere Mezhebin esasları sadece kısmen öğretilmişti. Lâsikler'den sonra Fidâ'îler geliyordu, her ne kadar böyle ifade edebilirsek de, onlar *en üstün derecede* Katiller [= the Assassins (Haşîşîler): Katiller, Caniler]'di.

Bu Fidâ'îler, Mezhebin sırlarına tamamen vakıf değillerdi, fakat yine de oynamak zorunda oldukları zor ve çok tehlikeli roller için son derece titizlikle eğitilmişlerdi.

Olağanüstü cesaret, yorulmaz azim ve sonsuz sabır Fidâ'îler'in aslî özellikleri idi. İcabında, aylarca hatta yıllarca darbe indirmek için fırsat kollarlardı. Şayet bir cinayet teşebbüsü başarılı olmazsa, diğer biri yapılırdı; ayrıca, hiçbir zaman ölümden korkmadıkları için, cinayetleri, çok açık ve harikulâde şekilde gerçekleştiriliyordu. Sonuç olarak, Fidâ'îler, kurbanlarını nadiren sağ bıraktılar, fakat, diğer taraftan, onlara öldürülmeleri emredilenlerden bazıları, şöhretli bir şahsiyet olan Salâhaddîn (Saladin) hariç, asla kaderlerinden kaçamadılar.

Şöyle sorulabilir: Hasan-ı Sabbâh ve halefleri, genellikle aralarından asker olarak Fidâ'îler'in toplandığı basit köylülerin ve dağ halkının kafalarını, bu olağanüstü cesaret ve ölüme tam aldırmama ile nasıl doldurdu? Kimse, bu soruyu Marco Polo[17] tarafından verilen iktibas edilmiş şu canlı açıklamadan daha iyi cevaplayamaz:

"O [yani, Büyük Üstat] bir vadiyi… çevirtmiş ve onu, her çeşit meyve ile dolu,

---

17 Bk. Marco Polo, *[The Book of Ser Marco Polo]*, çev. [Henry] Yule, [London 1903], I, 139 vd.

daha önce hiç görülmemiş çok geniş ve çok güzel bir bahçe hâline getirtmişti. Onun içinde tahayyül edilebilen en zarif köşkler ve saraylar inşa edilmişti… Ve (orada) serbestçe şarap, süt, bal ve su akan oluklar da vardı; musiki aletlerinin her çeşidini iyi çalabilen, çok güzel şarkı söyleyen ve seyredenleri büyüleyecek bir şekilde dans eden, çok sayıda, dünyanın en güzel kadın ve cariyeleri vardı. Çünkü Yaşlı Adam[18], bunun gerçek Cennet olduğuna halkını [yani Fidâ'îler'i] inandırmak istedi. Bu sebeple o, Muhammed'in tasvir ettiği gibi bir Cennet meydana getirmişti… Ve bu bölgelerin Müslümanları onun Cennet *olduğuna* şüphesiz kâfi derecede inandılar!"

"Çünkü onun Ashishin[19]'i olmaya karar verenlerden başka hiçbir kimsenin Bahçeye girmesine izin verilmiyordu. O, askerlikten zevk alan, memleketin 12 ilâ 20 yaşlarındaki gençlerinden bazılarını Sarayında tuttu ve tıpkı Muhammed'in yapmayı alışkanlık hâline getirdiği gibi, onlara Cennet hakkında hikâyeler anlatıyordu ve onlar, Müslümanların (the Saracens) Muhammed'e tam inandıkları gibi ona inandılar. Bunun için o, onları derin bir uykuya sevk eden muayyen bir ilâç dozunu [haşîş][20] evvelâ onlara içirterek ve daha sonra onları kaldırtarak ve taşıtarak takriben dördünü veya altısını veyahut da onunu birden bahçesine sokuyordu. Böylece uyandıkları zaman, kendilerini Bahçede… gerçek Cennet zannettikleri çok büyüleyici bir yerde buluyorlardı. Ve hanımlar ve cariyeler doya doya onlarla eğlenip vakit geçiriyorlardı… ve kendi rızaları ile asla bu mekânı bırakıp gitmiyorlardı."

"Artık Yaşlı Adam diyeceğimiz bu Emîr [Prens], sarayını muhteşem ve mükemmel tarzda kurmuştu ve bu basit tepe-ahalisini kendisinin büyük bir Peygamber olduğuna kesinlikle inandırmıştı. Ve Ashishin'inden birini bir görevle dışarı göndermek istediği zaman, bahçedeki gençlerden birine o ilâç dozunu…

---

[18] Mezhebin Büyük Üstadı bazen Arapçada Şeyhü'l-Cebel yani "Dağın Şeyhi" adı ile anılmıştı. Bu unvan, "yaşlı adam"ın ikinci anlamı olan Arapça "şeyh" (شيخ) yani "şef, reis" kelimesi sebebiyle, Haçlılar tarafından "Dağın Yaşlı Adamı" şeklinde yanlış tercüme edilmişti. Bununla beraber, Haçlılar, bu sıfatla sadece Haşîşîler'in Suriye kolunun Büyük Üstadına işaret ettiler; onlar belki de Alamût'taki Mezhebin gerçek başkanının varlığından habersizdiler.

[19] … "Assassin" kelimemizin kendisinden alındığı "Ashishin", Arapça "Haşîşiyyûn" (حشيشيّون) yani "haşîş kullananlar" kelimesinden galattır ki, bu isimle genellikle Hasan-ı Sabbâh'ın taraftarları anılmışlardı. Dindar Müslümanlar, onlardan sık sık "Melâhide" (ملاحدة) yani "Zındıklar" diye söz ettiler.

[20] Haşîşin Fidâ'îler tarafından *mutat* kullanımının teşvik edildiği ve yahut da buna izin verildiği zannedilmemelidir. Aksi durum da söz konusu idi, çünkü uyuşturucu ilâcın özel hassaları, o zaman yine de iyi korunmuş bir sır değildi, muhtemelen yalnız Hasan-ı Sabbâh ve diğer bazılarınca biliniyordu, fakat uyuşturucu ilâcın mutat şekilde alınması, dikkatsizlik ve baygınlığa sebep olması dolayısıyla, Fidâ'îler'de özellikle geliştirilmek istenilen bu hususiyetleri kesin olarak köreltmişti.

verdirtiyor ve daha sonra onu Sarayına taşıttırıyordu. Böylece genç adam uyandığı zaman, kendini Kalede buluyordu; bunun üzerine o, pek memnun olmuyordu. Daha sonra Yaşlı Adamın huzuruna götürülüyordu ve gerçek bir Peygamberin huzurunda bulunduğu inancıyla, büyük bir saygıyla onun önünde eğiliyordu. O zaman Emîr nereden geldiğini soruyor ve o cevaben Cennetten geldiğini ve onun tamamen Şeriatta Muhammed'in tanımladığı gibi olduğunu söylüyordu. Şüphesiz, bu, yanında bulunan diğerlerine ve içeriye alınmamış olanlara, oraya girmek için çok büyük arzu veriyordu."

"Böylece Yaşlı Adam herhangi bir Emîrin öldürülmesini istediği zaman, böyle bir gence şunları söylüyordu: 'Git ve falan falan kimseyi öldür ve geri döndüğün zaman Meleklerim seni Cennete götürecekler.' Bu suretle onları inandırıyordu ve böylece onlar, onun bu Cennetine tekrar girmek için duydukları büyük özlem nedeniyle, verdiği emirleri yerine getirmekte hiç bir tehlikeden çekinmiyorlardı. Ve bu sayede Yaşlı Adam kendilerinden kurtulmak istediği herkesi adamlarına öldürtüyordu[21]. Bu sebeple de, üstelik bütün Emîrlerin kalplerine saldığı büyük korku, onları kendisine haraç ödemeye mecbur bırakmıştı."

Yukarıdaki açıklama tamamen doğru değildir[22]. Gerçek olan şey şu idi ki, Büyük Üstat, bazı gençleri fizikî yetenekleri, savaş özellikleri ve kararlı niteliğinden dolayı seçerek, onları bir ziyafete davet ediyordu. Ziyafet esnasında o, şahısları Cennete götürme gücüne sahip olduğunu söyleyerek, onlarla konuşmaya girişiyordu. Aynı zamanda o, bilgileri olmadan, onlara haşîş vererek uyuşturulmalarını sağlıyordu. Baygın (bir şekilde), gençler, Kaleden bahçeye taşındıkları zaman, orada ayılıyor ve Marco Polo tarafından anlatıldığı gibi keyiflerine bakıyorlardı. "Cennet"teki hoş misafirliklerinin sonunda, gençlere tekrar haşîş veriliyor ve Kaleye tekrar götürülüyorlardı; sonra, kendilerine uyuşturucu ilâç verilen mazbut yerde ve Büyük Üstadın huzurunda, duygularını tekrar kazanmaları kararlaştırılıyordu. Daha sonra o, gençlere, *bedenen* kendisinin yanından hiç ayrılmadıklarını, ancak, yaptıkları

---

[21] Kullanılan silâhlar genellikle, bazen zehirli olan hançerler veya bıçaklardı. Krş. İbn Battûta, *[Voyages]*, nşr. Defrémery ve Sanguinetti [Paris 1853], I, 167: ولهم سكاكين مسمومة يضربون بها مَن بُعثوا الى قتله
.

[22] Marco Polo'nun açıklamaları, Alamût'u ilgilendirdiği kadarıyla şahsî gözleme dayanmamaktadır, fakat öyle görünüyor ki o, Dağın Yaşlı Adamının kalelerinden birini ziyaret etmişti. Bunun, Haşîşîler'in birçok kalelerinden hangisi olduğunu tayin etmek mümkün görünmemektedir (Bk. *The Most Noble and Famous Travels of Marco Polo*, çev. John Frampton, London 1929, N. M. Penzer'ın "Giriş"i, s. XXXVIII).

hizmetler karşılığında, kendilerini istediği anda *gerçekten* gönderebileceği Cennet zevklerinin önceki tadını tatmak için ruhlarını serbest bıraktığını söylüyordu. Ondan sonra Büyük Üstat, başardıkları takdirde Cennete götürüleceklerine söz vererek, bazı öldürme görevine devam etmeleri için onlara emirler veriyordu. Ayrıca, görevlerini gerçekleştirmeye çalışırken, kazara, hayatlarını kaybederlerse, doğrudan Cennete gideceklerine dair onlara teminat sözü veriyordu. Bu suretle her hâlükârda Fidâ'îler'e arzularının ifası hususunda teminat veriliyordu.

Haşîşîler'in şöhreti bu sistemin etkili olduğunu açıkça gösterir ve Fidâ'îler'in müthiş cesaretleri ve ölümü küçümsemeleri ile ilgili verilebilecek birçok örnek vardır. Olağanüstü cesaret ve yüksek gayretlerini göstermek için, onların sadece bazı fiillerini burada zikretmek yeterli olacaktır.

'Alâ'ü'd-Dîn'in Büyük Üstatlığı esnasında, Haşîşîler'e ait köy ve toprakları tahrip etmiş olan Horâsân Valisi Orhân, tam Gence dışında üç Fidâ'î tarafından öldürüldü. Daha sonra Fidâ'îler, üzerinde kan lekesi bulunan hançerlerini sallayarak ve "'Alâ'ü'd-Dîn! 'Alâ'ü'd-Dîn!" diye bağırarak şehre saldırdılar, niyetleri Vezir Şerefü'l-Mülk'ü arayıp bulmak ve öldürmekti. Fakat Veziri bulamadılar ve evlerinin çatılarından kendilerine taş atan ora sakinlerinin elleriyle cezalarını buldular.

Marino Sanuto nakleder ki, Kudüs'ün sadece ismen Kralı, Champagne Kontu Henry, Haşîşîler'in Suriye kolunun Büyük Üstadını ziyaret ettiği zaman, bir gün ev sahibi ile birlikte onun kalesinin etrafında yürüyordu. Büyük Üstat, yüksek bir kulenin tepesine yerleştirilmiş bazı gençleri göstererek, hiçbir Hıristiyanın hükümdarlarına, taraftarlarının kendisine itaatli olduğu kadar itaatli olmadığından emin olduğunu belirtti. Bunun üzerine gençlere bir işaret yaptı, onlardan ikisi derhal kuleden atladılar ve dibe çarpıp paramparça oldular. Müteakiben Büyük Üstat, geriye kalan gençlere bunun gibi kendilerini kurban olarak boğazlamalarını emretmeyi teklif etti, fakat Champagne Kontu, onların itaati hususunda yeteri kadar delile sahip olmuş olduğunu söyledi, bu bağlılığın kendi tebaasınınkinden daha büyük olduğunu açıkça teslim etti.

Hatta Fidâ'îler'in ana babaları, böyle istihdam edilmelerinin ve her şeyin üstünde, görevlerinin ifasında hayatlarını feda etmelerinin oğulları için bir şeref olduğuna inanıyorlardı. Bir defasında, bir Fidâ'î, arkadaşlarının ölmüş olduğu tehlikeli bir görevi tamamladıktan sonra bir yolunu bulup evine salimen döndüğü zaman, annesi, oğlunun hayatta kalmasını bir utanç sayarak, gerçekten saçını kesmiş ve yüzünü siyaha boyamıştı.

Haşîşîler, her zaman hasımlarını öldürmediler; bir zaman sonra, korkunç

fiillerinin telkin ettiği büyük korku şiddetli olduğu zaman, sadece bir tehdit amaçlarını karşılamaya çoğu kez kâfi geliyordu. Meselâ, Sultân Sancar Haşîşîler'e karşı bir mücadele başlattığı zaman, bir sabah çadırında uyandı, hemen yanındaki yere bir hançerin saplanmış olduğunu gördü. Sonra Sultân, Hasan-ı Sabbâh'tan, kısaca şunları ifade eden bir pusula aldı: "Sana karşı iyi niyetli olmasaydık, hançeri yere değil, kalbine saplayabilirdik."[23] Hemen sonra, Sancar'ın kardeşi Muhammed esrarengiz şekilde öldürüldü, bunun üzerine Sultân, böylesine tehlikeli düşmanlarla barış yapmayı uygun gördü.

Benzer bir olay, Suriye Haşîşîleri'ne karşı mücadele ettiği zaman, Halep Emîri Nûrü'd-Dîn'in başına geldi. Sancar gibi Nûrü'd-Dîn, basiretin, cesaretten sayıldığına hükmetti ve mücadeleden vazgeçti.

Başka bir vesile ile, meşhur İmâm Fahrü'd-Dîn Râzî, kendisinin gizli bir İsmâ'îlî olduğu yolundaki bir ithamı yalanlamak için, açıkça onları ve İsmâ'îlîler'i lânetlemeye başladı.

Çok geçmeden yeni gelen birisi onun öğrencilerinin saflarına katıldı ve hemen kendisini çok dikkatli ve çok çalışkan öğrencilerden biri olarak gösterdi. Bir gün, her nasılsa, İmâm yalnızken yeni öğrenci onun evine girdi ve uzun bir hançeri kınından çıkararak, ona kendisinin aslında bir Fidâ'î olduğunu söyledi. Sonra, gelecekte Haşîşîler'i lânetlemekten kaçınmak için çok ciddi yemin etmedikçe şaşırıp irkilen İmâmı her an olabilecek ölümle tehdit etti. Fidâ'î'nin tehditkâr bir şekilde acele ile yukarı kaldırılmış hançerinin görünüşü, İmâmı, istenilen yemini etmeye mecbur bıraktı. Bunun üzerine Fidâ'î hançerini kınına koydu ve Üstadının, kaba sözlere hiçbir önem vermemesine karşın, kendilerine karşı dinleyicilerinin çok etkili olmalarından dolayı, İmâm gibi bilgili bir adamın kendisi ve mezhebi aleyhinde söyleyebileceği herhangi bir şeyin etkisinden korktuğunu ifade ederek İmâma 300 altın verdi. O zaman Fidâ'î, yeminini tuttuğu takdirde İmâma daha fazla ödemede bulunacağına söz verdikten sonra onun iznini isteyerek oradan ayrıldı. Sonradan, İmâmın Haşîşîler'e karşı artık mutat lânetleri ağzına almadığı görüldü; ona niçin böyle yapmadığı sorulunca şu cevabı verdi: "Kimse onlara lânet etmemeli; onların burhanları çok ikna edici ve keskindir!"[24]

---

[23] Krş. Mehmed Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, *Cilt: V: İkinci İmparatorluk Devri*, 3. baskı, Ankara 1991, s. 155-156, dipnot: 1 (Çevirenin Notu).

[24] Krş. Süleyman Uludağ, *Fahrettin Râzî (Hayatı-Fikirleri-Eserleri)*, Ankara 1991, s. 29 (Çevirenin Notu).

İlk günlerde Haşîşîler'in durumlarını pekiştirmelerini ve güçlerini büyütmelerini mümkün kılan iki ana faktör vardı.

İlk önce, Selçuklu İmparatorluğu, oğulları Berkyâruk ile Muhammed arasındaki saltanat mücadelesi nedeniyle Melikşâh'ın ölümünden[25] sonra bir kaos durumuna düştü; bu, Haşîşîler'i Alamût ve diğer kalelerinden çıkarmak için yapılabilecek daha ileri teşebbüsleri bir zaman için etkili bir şekilde önledi.

İkinci olarak, 1097'de Haçlı Seferleri'nin ortaya çıkması, Hasan-ı Sabbâh'a tehlikeli sularda balık avlamak için iyi bir fırsat verdi. O, derhal Suriye'ye özel görevliler gönderdi, oradaki İsmâ'îlîler arasında birçok taraftar kazandıktan ve bazı dağ kalelerini ele geçirdikten sonra, daha önce kendisine bazı atıflarda bulunduğumuz Mezhebin Suriye kolunu kurdu.

Bu buhranlı zamanda Haçlı Seferleri'nin başlaması Hasan-ı Sabbâh ve taraftarları için muhtemelen hayırlı oldu, çünkü sapık düşünceleri ile birlikte, Haşîşîler'in korkunç fiilleri, dindar Müslümanların onlara özellikle nefret duymalarına sebep oldu; İslâm dünyası, zihnen Haçlı Seferleri ile o kadar meşgul edilmiş olmasaydı, belki de, Haşîşîler'e karşı ciddi ve birlikte plânlanmış bir *Cihâd*a girişmiş ve şüphesiz onları tamamen ezmiş olacaktı. Aslında, her zaman Haşîşîler'in işleri yolunda gitmedi, çünkü onların İsfahân yakınındaki Diz-i Kûh kalesi 1107'de zapt edildi, valisi İbn 'Attâş idam edildi ve taraftarları kılıçtan geçirildi.

Hasan-ı Sabbâh'ın ilk iki halefi Büzürg-Ümmîd ve oğlu Muhammed zamanında, aynı acımasız siyasete devam edildi, iki 'Abbâsî Halifesi el-Müsterşid ve halefi er-Râşid Billâh dâhil, birçok tanınmış insan, Fidâ'îler tarafından öldürüldü. Hasan 'Alâ Zikrihi's-Selâm diye bilinen, Muhammed'in oğlu Hasan büyüdüğü zaman, babası hayattayken, Nizâr b. Müstansır'ın gerçek oğlu olduğunu ilân etti ve bazı taraftarlar topladı. Bununla beraber o, babası tarafından şiddetle uyarıldı ve herkesin önünde, söylediklerinin yalan olduğunu bildirmeye zorlandı. Mamafih, Muhammed'in 1162'de ölümünden sonra, Hasan Büyük Üstat olduğu zaman, kendisinin söz verilmiş İmâm olduğunu ilân etti.

1169'da Hasan 'Alâ Zikrihi's-Selâm'ın bir arkadaşı Râşidü'd-Dîn Sinân[26],

---

[25] Melikşâh, Nizâmü'l-Mülk'ün Haşîşîler tarafından katledilmesinden birkaç hafta sonra, 1092'de çok ani olarak öldü ve onlar tarafından zehirlenmiş olduğu çok kuşkuludur.

[26] Râşidü'd-Dîn Sinân hakkında geniş bilgi için bk. Bernard Lewis, *a.g.e.* (çev. Ali Aktan), s. 93-101; a. mlf., "Three Biographies from Kamāl ad-Dīn", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 327-328, Arapça metin için bk. s. 336-344; a. mlf., "Kamāl al-Dīn's Biography of

Haşîşîler'in Suriye kolunun Büyük Üstadı oldu. Zahidane hayatı ve *menâkıb*ı yani menkıbeleri ile, Râşidü'd-Dîn, taraftarları üzerinde büyük bir itibar kazandı ve muktedir liderliği ile birlikte, bu durum, onun, Alamût'un Büyük Üstadından bağımsız olmasını mümkün kıldı. Hasan, birkaç kere, boşuna Râşidü'd-Dîn'i boyun eğmeye davet ettikten sonra, İranlı Haşîşîler'i onu öldürmeye yollayacak kadar ileri gitti, fakat onlar hedeflerine ulaşamadılar[27]. Râşidü'd-Dîn ehliyetli bir gizli servis kurdu ve ayrıca bir güvercin-postası tesis etti; böylelikle o, hasımlarına ve gerçekten [Mezhebin ilk kurallarını ve sırlarını henüz öğrenmemiş] bilgilendirilmemiş taraftarlarına doğaüstü vasıtalar gibi görünen şeylerle bilgi elde etmeyi başardı.

Râşidü'd-Dîn, Salâhaddîn ve Arslan Yürekli Richard (Richard Coeur de Lion)'ın bir çağdaşı idi ve bir zaman Salâhaddîn'le savaş hâlinde oldu. Salâhaddîn iki kere Fidâ'îler'in hançerlerinden çok zor kurtuldu ve ikinci suikastten sonra, Haşîşîler'le anlaşmayı daha isabetli buldu.

Ölmeden kısa bir süre önce, Râşidü'd-Dîn, Conrad of Montferrat'nın öldürülmesini tertipledi. Bazıları, eylemin gerçek kışkırtıcısının Arslan Yürekli Richard olduğunu söylerler, fakat diğerleri, muhtemelen daha doğru olarak, Salâhaddîn'in Râşidü'd-Dîn'den hem Conrad of Montferrat'nın hem Arslan Yürekli Richard'ın öldürülmesini rica ettiğini ve Râşidü'd-Dîn'in Conrad hususunda mutabık kaldığı hâlde, şayet onun her iki baş düşmanı öldürülürse, Salâhaddîn'in çok güçlü olacağından korktuğu için, Richard'a karşı hiçbir eylemi kabul etmediğini ifade ederler[28].

Rāšid al-Dīn Sinān", *Arabica*, XIII/3 (Octobre 1966), s. 225-267; V. Ivanov-A. Ateş, "Râşid-üd-Din Sinan", *İA*, IX, 635-636 (Çevirenin Notu).

27 Bk. S. Guyard, "Un Grand Maître des Assassins", *Journal Asiatique*, IX (1877), s. 365.

28 Bk. Guyard, a.g.m., s. 370. Ayrıca bk. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1987, III, 57-58; Bernard Lewis, *a.g.e.* (çev. Ali Aktan), s. 100-101; Farhad Daftary, *a.g.e.*, s. 433 (Çevirenin Notu). Salâhaddîn Eyyûbî'nin hayatı, Haçlılar ve Suriye Haşîşîleri ile münasebetleri ve mücadeleleri hususunda geniş bilgi için bk. Stanley Lane-Poole, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*, New York-London 1898; Corci Zeydan, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Haşhaşîler (İsmâilîler)*, yayına haz. Ahmet Cemil, İstanbul 2002; Walter Scott, *Salâhaddîn-i Eyyûbî ve Arslan Yürekli Rişar* [trc. Mehmed Halid], İstanbul 1997 [Tarihî Roman]; Philip K. Hitti, *Makers of Arab History*, London 1969, s. 116-149, Türkçesi: *Arap Tarihinin Mimarları*, trc. Ali Zengin, İstanbul 1995, s. 141-172; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987; Abdullah Nasıh Ulvân, *Kudüs Fatihi Selâhaddîn-i Eyyûbî*, Türkçesi: Mustafa Salih Çakmaklı, İstanbul 1992; Ahmed Ağırakça, *Salâhaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, İstanbul 1997; Piers Paul Read, *Tapınak Şövalyeleri*, çev. Sinem Gül, 2. baskı, Ankara 2003, s. 161-191 ve tür. yer.; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 2. baskı, İstanbul 2004, s. 129-163 ve tür. yer.; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktay, İstanbul 2006, s. 165-201; Malcolm Barber, *Yeni Şövalyelik*, *Tapınak Tarikatinin Tarihi*, çev. Berna Ünler, İstanbul 2006, tür. yer.; Sobernheim, "Salâh-ad-Dîn Eyyûbî", *İA*, X, 103-110; Bernard Lewis,

Alamût Haşîşîleri'nin tarihine tekrar geri dönelim, Hasan 'Alâ Zikrihi's-Selâm'ın oğlu Muhammed, 1165'ten 1210'a kadar Büyük Üstattı. Muhammed'in yerine geçen oğlu Celâlü'd-Dîn, babası hayattayken bile, ehl-i sünnete geri dönme eğilimi göstermişti; Büyük Üstat olunca, Celâlü'd-Dîn açıkça buna teşebbüste bulundu ve taraftarlarını kendisine uymaya ya ikna etti ya da zorladı; mamafih, birçoklarının dönmesi, daha sonra görüleceği gibi, sadece sathî idi. Celâlü'd-Dîn tarafından kendisine "Nev-Müsülmân" lâkabını kazandıran bu muamele, her ne kadar zâhirde görülmese de, yine de, doğal olarak, Haşîşîler arasında güçlerinin zayıflamasına yol açan hayli anlaşmazlığa sebep oldu. Celâlü'd-Dîn, tehdit edici Moğol tehlikesinin ilk farkına varan kimse idi; o, bunu, Hârezm'e hücum etmek için ilerlediği zaman Cengiz Hân'a, teslim teklifleriyle, elçiler göndererek defetmeye çalıştı.

Celâlü'd-Dîn 1220'de öldü, oğlu 'Alâ'ü'd-Dîn dokuz yaşında Büyük Üstat oldu. Birden, Haşîşîler sünnî olma iddiasından tamamen vazgeçtiler ve açıkça eski uygulama ve inançlarına geri döndüler.

'Alâ'ü'd-Dîn'in çocukluk zamanı, kaprisli mizacı ve daha sonra, delilikle birleşmiş belirgin tuhaf hâli, Haşîşîler'in gücünde daha fazla çöküşe sebep oldu. Aynı zamanda, Doğu'nun daha ötesinde bulutlar toplanıyordu ve Moğol sürülerinin tehditkâr istilâsı ile ilgili ortalıkta söylentiler dolaşmaktaydı. Bu son hususla ilgili olarak, Parisli Matthew[29]'dan iktibas edilmiş şu cümleler ilgi çekici olacaktır:

"Bu zamanlarda (M. 1238), Müslümanlar tarafından, özellikle Dağın Yaşlı Adamı adına, Fransa Kralına, çok gaddar ve merhametsiz insan ırkının Kuzey dağlarından çıktığını ve Doğu'nun geniş, zengin topraklarının sahibi olduklarını söylemek üzere özel elçiler gönderildi… Bu insanların asla vücutlarına orantılı olmayan çok iri başları var ve çiğ et ve hatta insanlarla beslenirler… Fransa Kralına gelmiş olan bu kudretli ve asil Müslüman elçi… Tatarlar'ın taşkınlığını daha iyi bastırabilmek için, Batı milletlerinden yardım istedi; keza kendi maiyetinden bir Müslüman elçiyi bu olayları anlatması… ve bu gibi insanların hücumlarına bizzat karşı koyamadıkları takdirde, onların Batı ülkelerini harap etmelerini önlemek için geriye hiçbir şeyin kalmadığını söylemesi için Fransa Kralına gönderdi… Bu sebeple o, Hıristiyanların desteğiyle Müslümanların bu insanların hücumlarına mukavemet

---

"Saladin and the Assassins", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XV/2 (1953), s. 239-245 (Çevirenin Notu).

[29] Bk. Matthew Paris, *English History*, çev. [J. A.] Giles, [London 1852], I, 131-132.

edebilecekleri bu acil ve genel durum hususunda yardım istedi. O zaman orada bulunan Winchester Piskoposu… onun sözünü kesti ve şaka yollu şu cevabı verdi: 'Bırakalım bu köpekler birbirini yesin, belki böylece hepsi tükenir ve mahvolur; ve o zaman biz, (dünya üzerinde) geriye kalan İsa düşmanlarının üzerine yürür, hepsini öldürür ve yeryüzünü temizleriz, ki, böylelikle bütün dünya tek bir Katolik Kilisesi'ne tâbi olsun…' "

Haşîşîler'in durumu artık eskisi gibi değildiyse de, Orhân'ın öldürülmesi ile ilgili vakanın iyice gösterdiği gibi (bk. yukarıda, s. 224), Fidâ'îler, müthiş cesaretlerini her şeye rağmen ellerinde tuttular. Onların şecaati ile ilgili haberler, gerçekten de, Moğollar'ın Büyük Hânı Mengü'ye ulaşmıştı. Mengü, bir gün sarayında, Kazvînli Kadı Şemsü'd-Dîn'in bir zırh giymiş olarak huzuruna girdiğini gördüğü zaman son derece etkilenmişti. Bu zırhı niçin giydiğini sorunca, Kadı, cevaben Haşîşîler'in hançerlerinden korunmak için onu daima giydiğini söyledi.

Yaşlandığı zaman, 'Alâ'ü'd-Dîn'in deliliği gittikçe arttı ve giderek kıskançlaşan oğlu Rüknü'd-Dîn, ona o derecede eziyet etti ki, onun, teslim olmayı arz etmek için Moğollar'a elçiler göndermek zorunda kaldığı söylenir.

M. 1255 yılında, 'Alâ'ü'd-Dîn gözdelerinden biri tarafından öldürüldü ve Rüknü'd-Dîn, Haşîşîler'in sekizinci ve gösterildiği gibi, son Büyük Üstadı oldu. Mengü'nün kardeşi Hûlâgû Hân devrinde, Moğollar'ın, Bağdat'a hücum etmek ve 'Abbâsî Halifeliği'ni yıkmak için daha uzak batıya ilerlemeden önce Haşîşîler'in kökünü kazımak amacıyla Büyük Hân'ın sıkı emirleriyle zaten İran yolunda olmaları dolayısıyla, o, bir yıldan daha az bir süre mevkiini korudu.

Hûlâgû ve ordusu, 1256 sonbaharında Haşîşîler'e darbe indirecek mesafe dâhiline girdiler ve Rüknü'd-Dîn'i teslim olmaya davet ettiler. Bir zaman ertelemeden sonra, Rüknü'd-Dîn, kendisine ait Meymûn-Diz kalesinde Moğol kuvvetleri tarafından sıkı bir şekilde muhasara edildi. Mukavemetin faydasız olduğunu anlayan Rüknü'd-Dîn, hayatının bağışlanacağına dair resmî bir vaat alınca Hûlâgû'ya teslim oldu. Bir zaman Rüknü'd-Dîn onun nüfuzu altında oldu, Hûlâgû onu rezil bir şekilde Moğol kuvvetleriyle birlikte dolaşmaya ve diğer kalelerini teslime davet etmeye zorladı. Bu kalelerden çoğu, yaklaşık ellisi, derhal teslim oldu, fakat Alamût ve özellikle Girdkûh ve Lamsir[30], biraz mukavemet gösterdiler. Bununla beraber, 1257 yılı başlarında,

---

[30] Bu kalenin ismi çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde (Lamasar, Lammasar, Lemeser, Lambasar, Lanbasar, Lanbeser, Lenbeser, Lunbeser) okunmuş ve yazılmıştır. Bk. Cüveynî, *a.g.e.* (çev. Mürsel

bütün kaleler alındı ve tahrip edildi[31] ve nihayet Alamût Haşîşîleri'nin iktidarı sona erdi. Rüknü'd-Dîn'e gelince, Mengü'nün emriyle sonunda idam edildi[32], taraftarları ya öldürüldü veya Cüveynî'nin dediği gibi, "Yahudiler gibi dağıtıldı."[33]

Suriye Haşîşîleri, Moğollar'ın elleriyle yok edilmekten kurtuldularsa da, 1265'te Mısır Sultânı Baybars'ın haraç veren tâbileri olarak, tedricen önemsiz bir hâle düştüler.

Bununla beraber, kendine has İsmâ'îlî Mezhebi[34], var olmaya devam etti ve

---

Öztürk), s. 496 vb.; Hamdullah Müstevfî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, nşr. Muhammed-i Debîr Siyâkî, Tahran 1336 hş., s. 66; Freya Stark, *The Valleys of the Assassins*, London 1934, tür. yer.; W. Ivanow, *Alamut and Lamasar: Two Mediaeval Ismaili Strongholds in Iran*, Tehran 1960; Peter Willey, *The Castles of the Assassins*, London 1963, tür. yer.; Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat*, İstanbul 1984, III, 1753; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I: Kuruluş Devri*, Kayseri 1994, s. 64; Bernard Lewis, *a.g.e.* (çev. Ali Aktan), s. 38 vb.; Farhad Daftary, *a.g.e.*, s. 386 vb.; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilâsı ve Abbasî Devleti'nin Yıkılışı, Cengiz ve Hülâgû Dönemleri (612-656/1216-1258)*, İstanbul 2005, s. 242 vb.; Abdülkerim Özaydın, "Alamut", *DİA*, II, 337; Mustafa Öz, "Büzürgümmîd", *DİA*, VI, 523 (Çevirenin Notu).

31 Şayet Chardin doğru ise, Alamût, vaktiyle Safevîler devrinde veya Safevîler devrinden önce tekrar inşa edilmiş olmalı, çünkü o, *Voyages* (nşr. Langlès, [Paris 1811], IX, 115)'ında, onun, onlar tarafından, hiddetlerine duçar olan meşhur mahkûmlar için bir hapishane olarak kullanıldığını ifade eder. Chardin, Alamût'u "un fort château, proche de Caspin, bâti sur une haute roche, aux bords d'un précipice, et où, dans les siècles précédans, les rois reléguoient les personnes de leur sang, et d'autres dont ils vouloient se défaire sans éclat. On les y laissoit vivre quelque temps; et puis, lorsqu'on en étoit las, on les précipitoit sans qu'ils s'en aperçussent en faisant semblant de les transférer d'une tour en une autre" olarak tavsif eder.

Muhtemelen ona dair hiçbir bilgiye sahip olmadığı için, Chardin, Alamût'un daha erken tarihi hakkında sessizdir.

32 Krş. Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, 2. baskı, Ankara 1987, s. 60-61; Abdulkadir Yuvalı, *a.g.e.*, s. 62-65; H. Ahmet Özdemir, *a.g.e.*, s. 237-247 (Çevirenin Notu).

33 D'Ohsson, *Histoire des Mongols* [La Haye et Amsterdam 1834]'unda (III, 202), Cüveynî'nin bu mütalâası münasebetiyle şunları söyler: "Ils (yani Haşîşîler) ne furent cependant pas totalement détruits dans le Couhistan; car Mohammed d'Esfézar rapporte, dans son *Histoire de Hérat*, que, de son temps, c'est-à-dire vers l'année 1500, une partie des habitants de cette province était encore attachée aux erreurs de la secte. Ils levaient, parmi eux, une contributiòn pécuniaire, sous le titre de *denier de Hassan Sabbah*, dont le produit était consacré à l'entretien et à l'ornement de son sépulchre, 'et l'on dit même', ajoute cet auteur, que maintes vieilles femmes mettent à part chaque dixième pelotte de fil qu'elles ont filée, ce qu'elles appellent *la dixme de l'Imam*, c'est-à-dire de Hassan Sabbah."

34 İsmâ'îliyye Mezhebi ve Ağa Han hakkında bk. İbrahim Agâh Çubukçu, *Mezhepler*, *Ahlâk ve İslâm Felsefesi ile İlgili Makaleler*, 2. baskı, Ankara 1984, s. 58-62; Henry Corbin, *İslâm Felsefesi Tarihi*, *Başlangıçtan İbn Rüşd'ün Ölümüne Kadar (1198)*, çev. ve notlandıran: Hüseyin Hatemî, İstanbul 1986, s. 85-112; Bernard Lewis, "İsmâilîler", *İA*, V/2, 120-124; Mustafa Öz, "İsmâiliyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (Tebliğler ve Müzakereler)*, İstanbul 1993, s. 605-652; Mustafa Öz-Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâiliyye", *DİA*, XXIII, 128-133; Farhad Daftary, "İsmailîler Arasında Entelektüel Hayat: Bir Özet", *İslâm'da Entelektüel Gelenekler*, haz. Farhad Daftary, trc. Muhammet Şeviker, İstanbul 2005, s. 105-129; Wilferd Madelung, "İsmâ'îlîlik: Eski ve Yeni Davet", çev. Muzaffer Tan, *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sy. 25 (Mayıs-Ağustos 2006), s. 281-

Hindistan, Suriye ve Afrika'da birçok taraftara sahip olarak, bugüne kadar da mevcudiyetini sürdürdü. Şu hususu kaydetmek ilgi çekicidir ki İsmâ'îlîler'in sadece unvanca başkanı olan Ağa Hân, Alamût'un son Büyük Üstadı Rüknü'd-Dîn Hûrşâh'ın doğrudan doğruya neslinden gelen biridir.

II

ALAMÛT'U ZİYARET

Bu makalenin yazarı, Alamût'u ziyaret eden ilk Avrupalı olduğunu asla iddia etmez; işin doğrusu, birçokları ondan önce orada bulundular. 1831'de Albay Monteith, İran'ın kuzey vilâyetlerinde seyahat ederken, kaleyi ziyaret etti, fakat o, yerin bir hayli tasvirini verirse de, onun tarihi hakkında tamamen bilgisiz görünür. Altı yıl sonra, Albay Shiel isminde, diğer bir İngiliz subayı, çok çetin bir yoldan Tahrân'dan Alamût'a seyahat etti. Her iki subay da gördüklerini Krallık Coğrafya Cemiyeti'nin *Dergi*'sinde yazdılar. 1927'de Profesör Ernst Herzfeld, Albay Shiel gibi hemen hemen aynı yolla seyahat ederek Tahrân'dan Alamût'a gitti. Bu satırların yazarının farkında olduğu kadarıyla, Profesör Herzfeld, ziyaretine dair hiçbir rapor kaleme almadı; bu, yeri ve tarihini tasvir etmek için ondan daha ehliyetli bir kimsenin bulunmamasından dolayı, son derece teessüf edilecek bir durumdur.

Temmuz 1928'de, bu makalenin yazarı, iki arkadaşla beraber, Alamût'a gitmek üzere Tahrân'dan yola çıktı. Bir öğleden sonra araba ile Tahrân'dan ayrılarak, aynı akşam, 96 mil uzaklıktaki Kazvîn'e ulaştık. İki katırcıyı ve onların sekiz katırını ücretle tutarak, ertesi sabah Kazvîn'den erken yola çıktık. İlk bir iki millik patika yolumuz (buna olsa olsa patika denebilirdi), bizi, Kazvîn'in etrafını kuşatan hoş meyve bahçeleri arasından götürdü, fakat sonra bu yol, biraz kuzey doğu istikametinde, kıraç ovanın içinden geçerek Tâlekān silsilesinin bayırlarına doğru gitti. Bayırları tırmandıktan sonra deniz seviyesinden 7,200 fit yükseklikteki Sîmyâr Geçidi'nin tepesine doğru ana silsile üzerindeki dolambaçlı ve taşlık keçiyolunu takip ettik. Güneş batarken zirveye ulaştık ve fevkalâde bir manzara ile çabalarımızın karşılığını aldık. Gelmiş olduğumuz yere tekrar baktığımızda, Hemedân istikametinde ötede yüksek ve uzak dağlar olduğu hâlde, Kazvîn ve bahçelerini temsil eden ova üzerinde koyu bir yama görebildik. Bununla beraber, en güzel manzara, zıt istikamette, yani kuzey ve kuzey-doğuya doğru idi. 4,000 fit derinliğinde pek büyük bir yarık gibi görünürken, Şâhrûd vadisi tam ayaklarımızda idi ve onun ötesinde

294 (Çevirenin Notu).

birçoğu hâlâ karla kaplı, 12,000 ilâ 14,500 fit yüksekliğindeki dağlar uzanıyordu. Alçak seviyedeki Hazar denizi sahilinden itibaren her taraftaki bulutlar, bu dağ engelinin üzerinden fışkırmış ve onun beri tarafındaki kısa mesafeyi sel gibi akıp geçmişti. Daha yüksek tepelerdeki bu bulutlar ve karlar, batan güneşin şualarıyla tamamen harikulâde bir çilek kırmızısına boyanmıştı.

Hedefimiz, Alamût; nazarımızdan gizlenircesine, karşıdaki dağlardan birinin böğrü üzerinde idi.

Kısa bir mesafedeki boğazdan aşağı inerek Sîmyâr köyüne yakın buğday tarlalarıyla çevrilmiş güzel bir yerde kampımızı kurduk. Mamafih, ilk önce, biraz uzakta korkunç bir kavga çıktığı zaman gece dolayısıyla güçbelâ yerleşmeye başladığımız için, sıkıntılı bir duruma düşüyor gibi olduk. Bu kavga köylülerle katırcılarımız arasında çıkmış ve buna onların katırlarının yoldan sapıp bir buğday tarlasına girmeleri ve fakat tamamen izinsiz olarak çok ekini iştahla yemeleri sebep olmuştu. Gürültünün miktarı hakkında hüküm vermek gerekirse, insan çok kan dökülmesini bekleyebilirdi, fakat hemen her şey yatıştı, sonra, zannederim, bir veya iki yiğitlik denemesi el değiştirmişti!

Yeniden barış sağlandı, yakındaki bir derenin şırıltısı ile huzur içinde uyuyarak, serin dağ havasında rahat bir gece geçirebildik. Ertesi sabah Şâhrûd nehrine indik, Alamût nehri ile birleştiği noktaya gelinceye kadar takriben 5 veya 6 mil doğu istikametinde onun yukarı kısmını takip ettik. Birleşme yerinin tam yukarısında Şâhrûd'u ilkel bir köprü ile geçerek, bu nehir yatağı yolu ile, takriben bir çeyrek mil (a mile and a quarter) uzunluğundaki Alamût boğazını çıktık. Bu boğazın kenarları, 150 ilâ 200 fit yüksekliğindeki dimdik uçurumlardı. Bu uçurumlar yolun çoğunda ve hatta sarkan yerlerde dikey oldukları için, nehir yatağı tek mümkün yoldu; bereket versin ki, nehir alçaktı.

Boğazdan çıktığımız zaman nehir yatağından ayrılabildik ve bu suretle bir kere daha ayaklarımız ıslanmadan ilerleyebildik. Birkaç mil uzaktaki çayın yukarı kısmında, Şâhrek isimli küçük bir köyde gece sebebiyle kamp kuruldu.

Ertesi gün güneş doğduktan az sonra yola çıkarak, hemen, derin bir vadide dağlardan aşağıya akan bir çayın Alamût nehrine katıldığı yerde kurulmuş olan Şütürhân köyüne geldik. Bu vadiye baktığımızda hemen karşımıza çıkan dağın kenarında büyük bir çıkıntı görebiliyorduk.-[Bu dağ] Alamût dağı [idi]. Çıkıntı ise Alamût kayalığı idi; o takriben Şütürhân'dan 8 mil uzakta ve tam olarak 3,000 fit daha yüksekti.

Şütürhân'a vardığımız zaman, köylüler, ilk önce, yanlışlıkla bizi, o zaman bölgenin "seçilmeye lâyık gençleri"ni askere kaydetmekle görevli olan memurlar zannettiler. Bu sebeple biz, düşmanca olduğunu söyleyemeyeceğimiz, belirgin bir soğuklukla karşılandık, fakat, bizim sadece Alamût'a giden "Firangis" [Frenkler] olduğumuz anlaşılınca, hemen tehditkâr bakışların yerini gülümsemeler aldı. Sonra Kedhüdâyı yani köyün Muhtarını görmeye götürüldük, o bizi sıcak bir şekilde karşılamakla kalmadı, fakat aynı zamanda, hemen Alamût kayalığının dibinde uzanan bir köy (olan) Gāzer [veya Gāzür] Hân'a rehberliğimizi yapma hususunda ısrar etti.

Kedhüdânın zeki bir adam olduğu anlaşılıyordu ve Hasan-ı Sabbâh ve Alamût'un tarihini ve onunla ilgili bazı menkıbeleri oldukça iyi öğrenmişti. Şüphesiz, o bize isimlerimiz, yaşlarımız, milliyetimiz ve hepsinden ziyade, Alamût'a seyahat etme gayemiz hakkında mutat sorular sordu. Seyahat etmedeki yegâne saikimizin tarihî ilgiden dolayı olduğunu cevap olarak Kedhüdâya bildirdiğimiz zaman, şüphesini nazik bir şekilde gizlemeye çalışsa da, belli ki bize inanmadı. "Fakat elbette" dedi, "kalenin harabeleri arasında bir yerde hâlâ gömülü olduğunu söyledikleri hazineyi kazıp çıkarmak için hep bu tarafa gelmiş olmalısınız! Diğerleri daha önce buraya geldiler ve bu hazineyi bulmak için *hep* uğraştılar." İnkâr etmemize rağmen, biraz şüphe etmiş olmalı ki, bizim gerçekten hazine-avcıları olduğumuz sonucuna kani oldu.

Şütürhân'dan yolumuz Gāzer Hân'a 8 mil boyunca yaklaşık 2,000 fit yükselerek, vadinin kuzey-doğu tarafına gitti. Gāzer Hân'ın yakınında küçük bir türbenin yanından geçip biraz ilerlediğimiz zaman fotoğraf çekmek için birkaç dakika mola verdik, (çünkü) kayalığın mükemmel bir manzarası bu noktadan (bk. İlk fotoğraf) görüntülenebiliyordu. Sonra oldukça sığ olan vadiyi geçtik ve Gāzer Hân'ın hemen dışındaki bazı ağaçların gölgesinde durup mola verdik. Rehberimiz Kedhüdâ köyün büyüklerini aramak için gitti, kısa bir süre sonra onlarla birlikte döndü.

Tam oturabileceğimizi düşündüğümüz yerde-kale ve Haşîşîler'in meşhur bahçesine dair birtakım sorular sorduk. Bununla beraber, bahçeyle ilgili herhangi bir bilgi toplayamadık, görünüşte onun bütün izleri yok olmuştu.

Bu arada katırlarımız, eşya ve erzakımızla arkadan yetişerek, yeni arkadaşlarımızla birlikte ağaçların hoş gölgesinde öğle yemeğini yedik ve daha sonra seyahatimizin son menzilinden yola çıktık.

Yolumuz Gāzer Hân'ın dar ve dolambaçlı yolları içinden geçtikten sonra, çok yaşlı çınar ağaçlarının güzel bir şekilde gölgelediği iyi kötü bir köy çimenliğine geldik;

bu ağaçların arasından o anda üzerimizde kule gibi gözüken Alamût kayalığını görüverdik. Bu çimenliği geçtikten sonra, hemen, -Şütürhân'dan itibaren takip ettiğimiz bir vadinin bir kolu olan-dar ve derin bir vadiye geldik, onun kuzey-batı tarafındaki Alamût kayalığının kenarından geçerek dağın böğrüne daha fazla ilerledik. Kayalığın tam kuzeyindeki bir noktaya ulaşıncaya kadar, yaklaşık yarım mil bu vadinin batı tarafına devam ettik. Karşımız, vadinin öbür tarafı, dağı kayalığa bağlayan yüksek bir "boğaz"dı. Bu boğaz, zirvenin takriben 200 fit aşağısında, kuzey-batı ucu yakınında kayalıkla birleşiyordu. Kayalığın karşısında "dikey" bir yarık bu noktaya yakındı; bu yarık, takriben ortada taş işi ile sımsıkı kapatılmıştı. Vadiyi geçtikten ve bu boğazı tırmandıktan sonra, burada çok dik olan kayalığın kuzey-doğu yüzü boyunca dar bir yaya yolunu takip ettik. Bu yol, yaklaşık 200 yarda kadar biraz aşağı indikten sonra, birdenbire tepeye doğru bir zikzak silsilesi hâlinde, dikey olarak yükselmeye başladı. Her tarafta ayak izi kalıntılarına rastladık ve tepeye tam ulaşmadan önce, açıkça kalenin dış duvarını oluşturmuş olan harabelerin yanından geçtik. Albay Monteith Alamût'la ilgili raporunda bu duvardan bahseder; onun raporuna göre hüküm vermek gerekirse, onun zamanındaki (1831) korunma durumu şimdikinden çok daha iyi idi. Albay Monteith ayrıca kayalığın tepesindeki bir kuleden söz eder, fakat bu tamamen ortadan kaybolmuştur.

Kayalığın tepesi, kuzey-kuzeydoğudan güney-güney doğuya uzanan dar bir sırt (bayır) şeklindedir. Birkaç fit genişliğinde ve derinliğinde küçük yarıklarla üç parçaya bölünmüş olan bu sırt, 400 yarda uzunluğundadır ve genişlik bakımından en geniş kısımda 35 yardadan uçlarda sadece birkaç fite kadar farklılık gösterir. Tepenin takriben 50 fit aşağısında, güney-batı tarafında sırtın merkezî kısmına paralel olarak uzanan kısım, bir payanda duvarı olduğu anlaşılan kısmın kalıntılarıdır; bir zamanlar mevcut topyekûn alan, bu sebeple muhtemelen şimdi olduğundan epeyce daha büyük olmalıydı.

Barometreme göre zirve, deniz-seviyesinin 6,200 fit yukarısındadır. Kayalığın yüksekliği, çevresine nispetle, güney-batı tarafında çok fazladır, buradaki tepe, tabanındaki Gāzer Hân'ın tarlalarının tam olarak 900 fit yukarısındadır. Diğer tarafta, sırtın kuzey-kuzeybatı ucunda takriben 750 fit olan yükseklik, boğazın kayalıkla birleştiği noktada sadece 200 fite kadar düşer. Bu boğaz doğu tarafında diğer bir vadiye eğimli olduğu için, sırtın nispî yüksekliği, güney-güneydoğu ucuna doğru bir kazanç olarak artar, orada yaklaşık 500 fit olur.

Tepeye tek giriş vasıtası takip ettiğimiz yolladır, diğer bütün noktalarda kayalık

tamamen tırmanılamazdır.

Harabeler orada çok geniş olduğu için, kalenin ana kısmı açıkça sırtın merkezî kısmında idi, bununla beraber sırtın içinden geçerek çaprazvari bir şekilde uzanan duvarlar onun her ucundadır, güney-güneydoğu duvarı hâlâ iyi bir şekilde korunmaktadır. Gelip geçtiğimiz yaya yolu, bu noktada yarığın altına ulaştıktan sonra, payandalar vasıtasıyla, merkezî bölümün tepesine bu duvarların yüzeyi üstünden karşı yana diyagonal olarak geçerek, devam edip gider. Temellerinden geriye az bir şey kalmış olan bazı bina harabeleri, sırtın bu kısmındadır. Ne yazık ki, bu kalıntıların aşırı derecede harap olmuş hâli, yerin asıl plânının ne şekilde olduğu hakkında herhangi bir kesin fikir edinmemizi imkânsız kıldı.

Yapı malzemesi genellikle taştı, fakat iyi yanmış tuğla da kullanılmıştı. Kullanılan harcın kalitesi mükemmeldi.

Sadece bizzat sırtta değil, fakat aynı zamanda tepede ve boğazın doğu tarafında şurada burada kalan kırık çanak çömlek yığınları vardı; bu sebeple, burasının, önemli bir yerleşim yeri olması gerekir. Bulunmuş çanak çömlek parçalarından bazılarının cam gibi mükemmel bir parlaklığı vardı, fakat ne yazık ki, hiçbirini sağlam bulamadık.

Uca yakın oldukları hâlde, harabeler daha ziyade sırtın kuzey-kuzeybatı kesimindedir ve kayadan yontularak şekil verilmiş iki su haznesi, her iki tarafta yaklaşık 50 fit aşağıdadır; kayalıkta açılmış diğer iki yarık, güney-batı tarafında su haznesine bitişiktir; bunlardan birinde bir üzüm asması büyüyor; bu üzüm asması-rehberimiz bizi inandırmaya çalıştı-bizzat Hasan-ı Sabbâh tarafından dikilmişti!

Sırtın güney-güneydoğu kısmında diğer bir su haznesi vardır; ziyaretimiz esnasında yarı dolu olan bu su hazneleri, kayalığın tepe ve yukarısındaki meyilli satıhların meydana getirdiği havzadan süzülüp akan yağmur ve kar suları ile doludur. Su haznelerinden başka, erzak ambarı olarak kullanılmış olan birkaç mağara ve tünel vardır.

Kayalığın tepeden görünüşü, gerçekten çok güzel ve çıkma zahmetine değer. Kuzeydeki kulelere doğru Alamût dağı, tam 4,000 fit ile kayalığın tepesinde yükselmekte. 13,000 fit ve daha fazla yükseklikteki Elburz silsilesinin daha yüksek sivri tepeleri güney-doğu ve güneye doğru uzanırken, 14,500 fit yüksekliğindeki Taht-ı Süleymân'ın dişli tepeleri doğuya doğrudur. Sîmyâr Geçidi ile üzerinden geçtiğimiz Tâlekān silsilesi güney-batı tarafına doğrudur. Alamût dağının (bir) parçasını teşkil ettiği silsileden Alamût ve Şâhrûd vadilerine inen dağ burunları batı ve kuzey-batı

istikametindedir.

Öğleden sonra zamanın daha büyük kısmını harabeleri araştırarak ve onların ve bizzat kayalığın çeşitli açılardan fotoğraflarını çekerek geçirdikten sonra, herhangi bir zorluk görmeden, çok dik yaya yolunu indik ve kalenin batı tarafına doğru vadi boyunca akan çayın yanında hizmetçi ve katırcılarımızın bizim için kurmuş oldukları kampımıza doğru ilerledik. Alamût kayalığı üzerimizde hemen hemen dikey bir şekilde yükseldiği için, burası kamp için dikkat çekici bir yerdi.

Bir iki saat sonra, güneş battığı ve Alamût kayalığı ayın yumuşak ışığında yıkandığı zaman, garip bir değişime uğramış gibi görünüyordu. Üzerimizdeki duvarlar artık köhne kalıntılar değildi; bunun yerine, yeni-daha doğrusu, eski-maddeyi üzerine almış gibi görünüyorlardı ve tarihî kale bir kere daha yeniden vücut bulmuş gibiydi. Harikulâde berrak dağ havası, güzel mehtap ve-hepsinden önemlisi-romantik çevre ile beraber ihtiyaç duyduğumuz şey, Hasan-ı Sabbâh ve onun sadık Fidâ'îlerini bir kere daha Alamût'un sahibi olarak tahayyül etmek için sadece biraz daha fazla hayal gücümüzü zorlamaktı. Belki, bizim için böyle idi, fakat onlar yoktular!

Ertesi sabah Alamût'tan ayrılıp Hazar Denizi yolunda olduğumuz zaman, kuş uçuşu yaklaşık 15 mil batıdaki ilk hedefimiz, Dîkin isimli bir köye kestirme dağ yolu ile gitmeye karar verdik. Bu yolun katırlarımız için elverişli olmaması dolayısıyla (ve hemen hemen, kendimize çabucak tedarik ettiğimiz için), hayvanlarımızı ve eşyamızı daha uzun, fakat daha kolay yol olan, Şütürhân ve Alamût vadisi yolu ile gönderdik. Her biri bir tırmanmayı ve müteakiben tam 2,000 fitlik bir inişi gerektiren Alamût silsilesinin en az üç yüksek burnunu geçmek zorunda kaldığımız için kestirme yolumuzun çok yorucu olduğu ortaya çıktı. Alamût'un birkaç mil batısındaki Enbec vadisinden yukarıya dik bir yeri tırmandıktan sonra, bir yerde, çok sarp bir bayırın yüzeyinden geçmek mecburiyetinde kaldık; burada, son zamanlarda şiddetli yağmurlar yolun birçok kısmını aşındırmıştı; bu yüzden, bir zaman ilerlemek çok zor oldu. Herhangi bir kayma-hemen çok azı bile-birkaç fitlik bir heyelânla sonuçlanacaktı. Daha sonra, yol durumunun daha kolay gibi göründüğü iyi ekilmiş dalgalı araziye geldik. Ne yazık ki, sonra, üstelik bizi iliklerimize kadar ıslatan, sürülmüş tarlaları özellikle yapışkan bir çamur kütlesi hâline dönüştüren şiddetli bir gök gürültülü sağanağa tutulduk. Bu çamur, kütleler hâlinde çizmelerimize yapıştı ve kesinlikle yürümemizi zorlaştırdı. Bu nedenle, çok yorgun düştük ve sonunda Dîkin'e ulaştığımız zaman kestirme yollar için bütün şevkimizi kaybetmiştik.

Alamût'tan ayrıldığımız saatten beri, gûya biz, iki tarafını güney-doğuya doğru

Alamût vadisi ve güney-batıya doğru Şâhrûd vadisinin teşkil ettiği, bir üçgenin tabanı boyunca batıya doğru gidiyorduk. Yolumuz, bu sebeple, son zikredilen vadide birleşiyordu.

Ertesi sabah Dîkin'den oldukça erken yola çıkarak, Dehduşâb isimli küçük bir köy yakınındaki Şâhrûd vadisine ulaştık. Burada oldukça acıklı bir hadise vuku buldu, çünkü yaşlı bir köylü çıkageldi ve omzunu ameliyat etmem için bana yalvardı. Kesinlikle hiçbir cerrahî ve tıbbî bilgiye sahip olmadığımı söyledim, şayet olsam bile, sadece bir çakım olduğu ve hiç iyot bulunmadığı için, herhangi bir şey yapamayacağımı ayrıca ifade ettim. Yaşlı adamı ikna etmek birkaç dakika aldı, sözlerimde gerçekten hüsnüniyet sahibi idim ve sonra, arkadaşlarım onun sıkıntısı ile benim kadar ilgilenmediklerinden, hüzünlü bir şekilde uzaklaşıp gitti. Bu uzak bölgelerde, her "Firangi"nin bir *hakîm* [yani hekim] olduğu farz edilir ve köylüleri bu inanıştan vazgeçirmek çoğu zaman zordur.

Dehduşâb yakınındaki Şâhrûd'u geçtik ve nehrin güneyindeki dalgalı arazi üzerinde bir müddet gittik, Pül-i Enbû'da birkaç mil daha aşağıda bu nehri tekrar geçtik. Burada Şâhrûd bir taraftan öbür tarafa güzel bir tuğla köprü ile geçilir.

Bu köprünün daha ötesinde bir hoş geldin deme çayından sonra, karanlık çökerken ve yağmur yağarken, Enbû köyüne, 2,000 fitlik uzun bir tırmanış yaptık, geceyi orada geçirdik.

Enbû'dan yolumuz, yaylaya benzer, verimli, hoş bir şekilde serin olduğu kadar kâfi derecede yüksek ve sivrisinek ve sineklerden uzak arazi üzerinden, biraz kuzey-batıya uzandı.

Öğle vaktinde Kilişûm köyüne ulaştık ve öğle yemeği için orada bir mola verdikten sonra, Deylemân yoluyla İsbeylî'ye devam ettik. İsbeylî, Şâhrûd vadisini Hazar alçak çukurluğundan ayıran sırtın tam güneyinde bulunan büyük bir köydür. Burada ormanlar kuzeydeki meyilli satıhların tepesine doğru sağ tarafta yer alırlar ve sırtın tepesinde nöbetçiler gibi duran, tecrit edilmiş ağaçlar köyden görülebilirler. İsbeylî'deki evler, tamamen tahtadan yapılmıştı ve dik, ince tahtalarla kaplı çatıları vardı, bu suretle alışık olduğumuz düz çatılı kerpiç evlere hoş bir tezat oluşturuyordu.

Geceyi ve ertesi sabahın tamamını İsbeylî'de geçirerek, akşam karanlığından önce ancak kısa bir merhaleyi tamamlayabildik ve sırtın birkaç mil kuzeyindeki ormanın ortasında güzel konumlu bir meydanda kamp kurduk.

O zaman dağların kuzey bayırları üzerinde, manzaradaki değişiklik gerçekten olağanüstü idi. Heybetli, fakat çoğu zaman kasvetli ve nahoş zirveler ve onların

kahverengi ve çıplak bayırları kaybolmuştu; buna karşılık, ağaçlarla kaplı geniş tepe ve derelerden başka hiçbir şey göremedik.

Bereket versin ki, hissetmekte olduğumuz değişken havanın yerini parlak güneş ışığı almıştı, bu sebeple en iyi şartlar altında orman bölgesini görebildik.

Ormanların kendine has özelliği, hayvan veya kuş hayatına dair herhangi bir işaretin tamamen olmaması idi; bir kere bile bir kuş ötüşünü hatta bağırışını işitmedik.

[Mola verdiğimiz] hoş meydanda rahat bir gece geçirdikten sonra, öğle vaktinden hemen sonra küçük ve çok güzel Lâhîcân kasabasına ulaşıncaya kadar ormanın içinden geçerek aşağıya doğru yolumuza devam ettik. Burada, üzülmemek elde değil, katırcılarımızın ücretlerini ödedik ve eski bir Ford kiraladık, onun içinde büyük Reşt kasabasına giden pek önemli olmayan bir yol üzerinde sarsıla sarsıla birkaç mil gittik. Çok ilgi çekici ve zevkli, fakat zaman zaman oldukça yorucu bir tatil geçirerek, Reşt'ten Tahrân'a araba ile geri döndük.

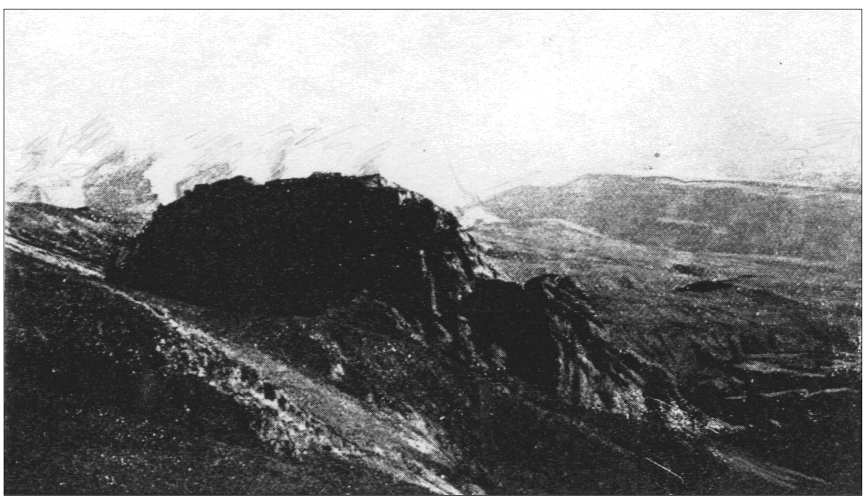
Kısaltmalar

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I-, İstanbul-Ankara 1988-.

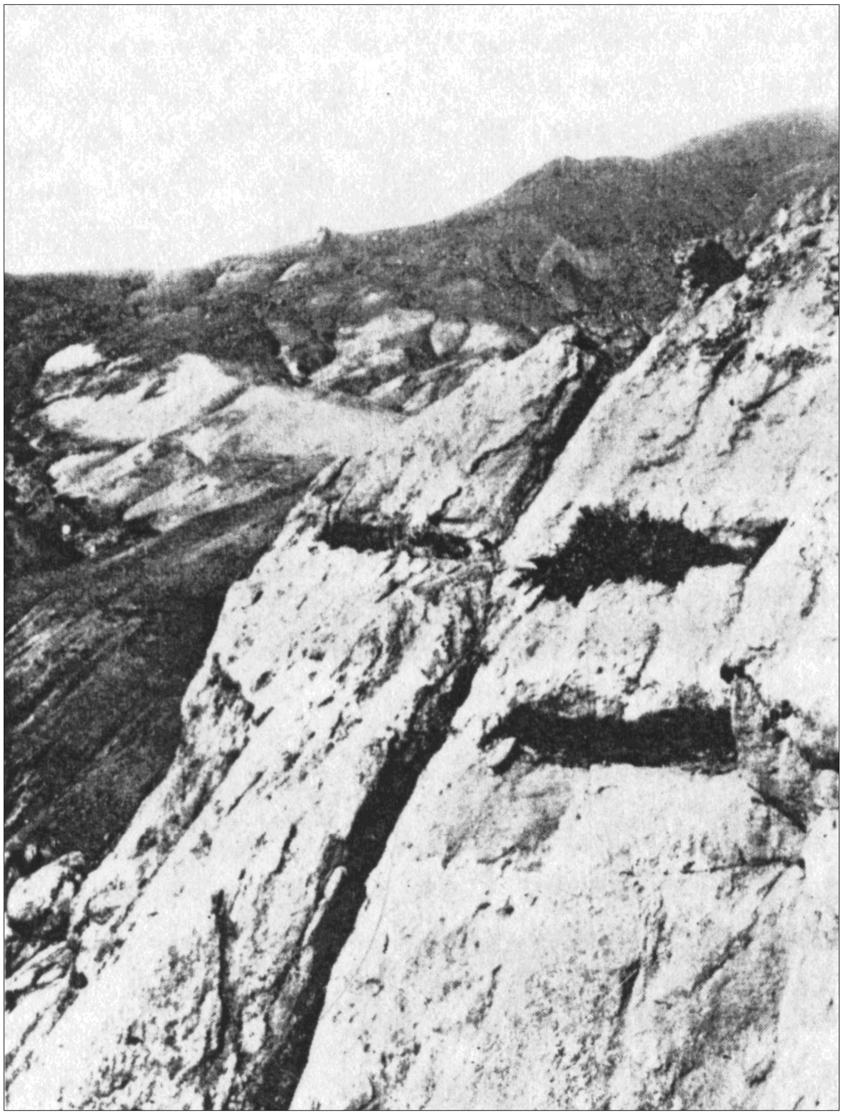
İA : *İslâm Ansiklopedisi*, I-XIII, İstanbul 1940-1988.

ALAMÛT KAYALIĞININ GÜNEYDEN GÖRÜNÜŞÜ; GĀZER HÂN KÖYÜ SOL TARAFTA AĞAÇLARIN ARKASINDADIR.

ALAMÛT'UN KUZEY TARAFI, ONU DAĞA BAĞLAYAN "BOĞAZ", GÜNEYE ALAMÛT VADİSİNE DOĞRU AKAN ÇAY, ARKADA ELBURZ SİLSİLESİNİN KISMÎ GÖRÜNTÜSÜ.

KAYALIĞIN KUZEY-BATI UCUNUN GÜNEY YAMACI ÜZERİNDEKİ BİR ÇIKINTIDAN GÖRÜNÜŞÜ. KAYALIKTAKİ YARIKLAR YAPAYDIR; SOL TARAFTAKİ YARIK BİR SU HAZNESİDİR VE BİR ÜZÜM ASMASI SAĞ TARAFTA İKİ YARIĞIN ÜSTÜNDE BÜYÜMEKTE.